

OPONENTSKÝ POSUDOK

na habilitačnú prácu PhDr. Antona Hruboňa PhD.

Alexander Mach. Radikál z povolania.

Mgr. Anton Hruboň, PhD. patrí k mladšej generácii slovenských historikov. Jeho pomerne rozsiahla tvorba sa zameriava na moderné dejiny Slovenska a Európy. Jej osobitnou súčasťou je problematika politického radikalizmu s dôrazom na fašistické, národnosocialistické a nacionalistické organizácie. Mnohé z týchto tém sú dodnes nespracované, alebo iba nedostatočne spracované, ale aj tabuizované, či často jednostranne alebo skreslene interpretované. A. Hruboň venoval vo svojej tvorbe pomerne veľký priestor osobnosti slovenského politika Alexandra Macha, novinára, agitátora, hlavného veliteľa Hlinkovej gary, ministra vnútra a podpredsedu vlády Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. Preto je logické, že sa rozhodol o A. Machovi napísať rozsiahlejšiu biografiu, ktorá je dnes predmetom habilitačného konania. Pritom je zaujímavé, že v roku 1987 bola vydaná kniha exilového slovenského historika Františka Vnuka: *Mat' svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*. Cleveland : Slovenský ústav, 1987, 383 s. (na Slovensku vyšla v roku 1991). Máme teda v rukách dve biografie, dva pomerne odlišné pohľady a prístupy na osobnosť A. Macha. Prvý osobný, apologický, druhý zdržanlivý a kritický.

Obdobie Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 bolo, je a určite aj v ďalších rokoch bude diskutovanou témou slovenských dejín. V procese poznávania a interpretácie tohto obdobia a jeho osobností má nezastupiteľnú úlohu historiografia. Práve ona by mala prispievať k objektivizácii pohľadov a ich zvecneniu. Habilitačná práca M. Hruboňa k takémuto poznaniu svojím rozsahom i obsahom prispieva. Ide o rozsiahle dielo, ktoré má 439 strán. Je výsledkom dlhodobého bádania v domácich a zahraničných archívoch, knižniciach a súkromných zbierkach. Práca je písaná odborným štýlom, no názvy jej kapitol a podkapitol majú skôr populárny, miestami žurnalistický charakter, čo sa vymyká odbornému rámcu. Práca predstavuje postavu A. Macha ako angažovaného radikálneho politického činiteľa, neúnavného organizátora a rečníka, ktorý kráča za svojim snom slobodného Slovenska – autonómneho a napokon samostatného. Sleduje jeho život od rodiska v Palárikove (predtým Slovenskom Mederi) cez pokus o teologické štúdiá v Ostrihome, začiatky politického angažovania v Slovenskej ľudovej strane až po mocenské vrcholy v období prvej Slovenskej republiky. Všíma si jeho vzostupy a pády, víťazstvá a prehry, pokúša sa vniknúť do jeho myšlienkového sveta a vysvetliť motiváciu jeho konania. Je skutočné zložité uchopiť povahu A. Macha,

v ktorej sa na jednej strane prejavuje živelnosť a romantické rojčenie, na druhej zasa zdôrazňovaná snaha o disciplínu a poriadok. Akoby Mach nevedel zväžiť dôsledky niektorých svojich činov a uvedomoval si ich až s odstupom. Autor venoval priestor obrazu nepriateľov, ktorých si Mach plasticky konštruoval a proti ktorým vystupoval. Podarilo sa mu vystihnúť pocity Machovej nedocenenosti a neuspokojenosti, ktoré boli dôležitým zdrojom jeho politických krokov a orientácie. Za vhodný možno považovať metodologický prístup autora, ktorý vníma A. Macha v kontexte politického a celospoločenského diania na Slovensku i v zahraničí. To mu umožnilo nachádzať odpovede na otázky o súvislosti radikálneho krídla HSĽS a jej organizácie Rodobrana s talianskym fašizmom a neskôr jeho vzťah k nemeckému národnému socializmu. Veľké množstvo využitých a interpretovaných historických prameňov zasa autorovi umožnilo podrobne sledovať životné osudy A. Macha. Na druhej strane pomerne veľa všeobecných a teoretických pasáží, ktoré práca obsahuje, do značnej miery Macha zatlačilo do úzadia. Mach potom vystupuje viac ako súčasť rôznych vzťahov, ako súčasť politického života a systému, než ako jednotlivec – osoba, človek s vlastným súkromím. Pritom prameňov k Machovmu súkromnému životu sa zachoval dostatok. Pri biografii je nesmierne zložitá najšť porporčnosť. V práci sa to na niektorých miestach podarilo viac, inde menej. Ak je Machove detstvo spracované s väčším dôrazom na jeho súkromie, tento moment sa v ďalších kapitolách vytráca a do istej miery sa objavuje až od roku 1945.

K predloženej habilitačnej práci mám niekoľko pripomienok. Ak autor píše o národno-katolíckom mýte (s.12), mal by to robiť v kontexte iných mýtov, týkajúcich sa slovenských dejín, aby sa obraz minulosti nevyznel jednostranne. V prvej kapitole svojej práce sa autor dotýka národnostných pomerov v Palárikove (s. 13). Mohol sem zaradiť zmienku o tom, že Palárikovo bolo po tureckých vpádoch osídlené najmä moravským, ale aj slovenským obyvateľstvom. Nie je vylúčené, že predkovia A. Macha mali korene na Morave. Ak sa uvádzajú národnostné pomery Palárikova v roku 1900 a 1910, autor mohol spomenúť aj pomery v roku 1880 a 1890, aby lepšie vynikla gradácia maďarizácie v obci. Fenomén maďarizácie sa nezačal rokom 1900. Keď sa píše o dôležitosti náboženstva v živote Palárikova i samotného A. Macha, mohla sa spomenúť aspoň v poznámke aj náboženská štatistika tejto obce. V práci sa uvádza, že otec A. Macha Jozef Mach padol ako vojak rakúsko-uhorskej armády 10. 11. 1918 pri talianskom Asiagu, deň pred rezignáciou uhorského kráľa Karola IV. Vynárajú sa tu dve otázky: 1. Ako mohol J. Mach padnúť 10. 11. 1918, keď bola rakúsko-uhorská armáda už týždeň po kapitulácii, 2. Ako mohol rezignovať uhorský kráľ Karol IV. 11. 11. 1918, keď je známe, že sa tak stalo 13. 11. 1918. (V skutočnosti rezignoval na rakúsky trón 11. 11. 1918). Termín hornouhorský juh považujem za neštandardný (s. 20), podobne aj termín katolícka

ezoterickosť (s. 51), skôr by sa hodil termín mysticizmus, mystika. Prečo chcel Tuka využiť „bigotný katolicizmus“ pre svoje politické ciele (s. 51) a nie iba slovenský katolicizmus? Autor uvádza, že v roku 1924 na mítingu za účasti rodoobrancov došlo ku grotesknému pokusu o vyhlásenie samostatného Slovenska. Opiera sa o memárovú literatúru. (s. 63, pozn. 129) V skutočnosti k pokusu o vyhlásenie samostatnosti Slovenska profesorom Vincentom Mihalusom došlo dňa 4. 11. 1928 v Trenčíne pod vplyvom Tukových názorov. Jeden z predsedajúcich na zjazde mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach nebol Jozef K. Mikšo, ale Jozef K. Millšo (s. 106). Autorove tvrdenie: „O štátnej samostatnosti až do októbra 1938 v kuloárnych debatách HSLS ani smerom ku verejnosti nepadlo ani slovo, no spôsob, akým sa strana vyhraňovala voči ČSR, jasne naznačoval, že nechce, aby Slovensko zostalo natrvalo súčasťou spoločného česko-slovenského štátu.“ (s. 124) považujem vykonštruované. Aj keby boli vyjadrenia voči českej politike zo strany predstaviteľov HSLS hocako tvrdé, ešte neznamenali, že slovenskí politici z HSLS opustili pôdu ČSR a považujú ju za neperspektívnu. Práve zdôrazňovaním takýchto prvkov sa oživuje už z minulosti známa zjednodušujúca téza o HSLS ako strane, ktorá rozbila ČSR. Pritom sa dostatočne neberú do úvahy zásadné chyby zahraničnej politiky ČSR vrátane rezignácie na vojenskú obranu vlastného územia, ale aj postoj Francúzska a Veľkej Británie. S vyššie spomenutou tézou autora súvisí aj tvrdenie na s. 133, podľa neho „A. Hitler inštruoval vodcu sudetských Nemcov Konrada Henleina a svojho ministra propagandy Josepha Goebbelsa postupovať nekompromisne: požadovať stále viac, než môže československá vláda Nemcom dať. Ľudáci boli vo svojich národných požiadavkách len o trochu umiernenější.“ (s. 133) HSLS nebola na rozdiel o Sudetonemeckej strany stranou národnostnej menšiny, ale stranou štátotvorného národa. Nebola riadená a usmerňovaná zo zahraničia. Ľudáci sa usilovali o autonómiu Slovenska a reálne zrovnoprávnenie Slovákov s Čechmi už krátko po vzniku ČSR a svoj program presadzovali parlamentnou cestou. Ich metódy by som neporovnával s metódami Sudetonemeckej strany. Určite boli aj jednotlivci, ktorí svojimi aktivitami v zahraničí oslabovali ČSR, ale každá generalizácia prináša zjednodušenie a môže viesť k deformáciám interpretácie historickej reality.

Pri mene Jean Chiappe autor uvádza, že bol bývalý policajný prefekt Paríža, obľúbený v radoch francúzskej krajnej pravice. (s. 127) Tieto tvrdenia majú medzery. Nie je mi jasné, prečo sa uvádza staršia funkcia J. Chiappeho, ktorú nezastával, keď bol známejší a populárnejší v aktuálnej funkcii primátora Paríža. Chiappe nebol obľúbený iba medzi krajnou pravcou, ale vôbec medzi pravcou. Autor spomína anšlus Rakúska a jeho dôsledky na s. 136 a ďalej, hoci predtým analyzuje politiku HSLS po anšluse. Autor nespomína v súvislosti s aktivizáciou

HSĽS 22. 9. 1938 podstatné udalosti: prijatie anglo-francúzskeho plánu a demisiu Hodžovej vlády. (s. 149) Autor mohol uviesť v súvislosti s vyhlásením autonómie Slovenska v Žiline 6. 10. 1938, že A. Mach sa krátko pred polnocou z bratislavskej pobočky čs. rozhlasu oznámil vyhlásenie autonómie Slovenska. Bolo to skôr, ako túto správu publikovala dobová tlač. Uvádzaný údaj o odstúpení územia južného Slovenska Maďarsku v rozlohe 10307 km² nie je presný. Vznikol na základe predbežných výpočtov. V odbornej literatúre sa bežne uvádza strata 10 390 km² (práce L. Deáka s odvolaním na archívne zdroje, dobový tlačový zdroj: *Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku*. Bratislava : Štátny úrad štatistický, 1939). Ako treba rozumieť vete: „Mederčania ho zaprisahávali, aby to nerobil a pracoval naďalej na Slovensku za revidovanie v ich očiach nespravodlivého arbitrážneho rozsudku.“ (s. 158) Arbitrážny rozsudok bol nespravodlivý iba z pohľadu Mederčanov? Sám autor píše o tom, že arbitráž hrubo porušovala deklarované princípy revízie hraníc (s. 156). Nebola teda nespravodlivá iba v očiach Mederčanov, ale ako celok, pretože programovo pripájala k Maďarsku aj čisto slovenské sídla. Autor píše, že Mach prikázal, aby sa v slovenskom rozhlase ani tlači neobjavovali žiadne protimaďarské komentáre. (s. 160) Pritom nie je zrejmé z titulu akej funkcie to urobil. Za krátkou pasážou o cenzorských zásahoch v knižniciach a proti hercom pôsobiacim v Prahe je zmienka o tom, že do popredia sa dostala mystická katolícka poézia (katolícka moderna). Katolícka moderna bola v popredí už v 30. rokoch 20. storočia. Pritom je ťažké pokladať ju za „mystickú katolícku poéziu“. Bol to moderný typ poézie, ktorý netvoril úplne homogénny prúd v rámci slovenskej poézie. Obsahoval prvky symbolizmu, poetizmu, surrealizmu, existencializmu a vyznačoval sa kontenplatívnošou, transcendentnošou a meditatívnošou. Autor sa mohol (na s. 181) zmieniť o prijatí V. Tuku u A. Hitlera a J. von Ribbentropa 12. 2. 1939. Tu sa dohodla stratégia prevratu a vyhlásenia slovenského štátu. Časový posun udalostí (s. 183) najprv mala byť uvedená informácia o tajnom stretnutí českých členov ústrednej vlády a až potom informácia o vyhlásení Tisu ako predsedu autonómnej vlády 21. 2. 1939. V práci chýbajú podrobnejšie informácie o Machovom zaistení a internovaní v marci 1939, hoci sa zachovali jeho vlastné reflexie k tomuto obdobiu. (s. 191) V práci sa kladie do protikladu postoj Sidora a Tisa – zatiaľ čo Sidor odmietol Seyss-Inqartovu pozvánku na stretnutie v Petržalke, Tiso odcestoval do Berlína na stretnutie s Hitlerom. Pritom cesta Tisa nebola jeho súkromnou záležitosťou ani ju nemožno stavať na úroveň pripravovaného stretnutia Sidora so Seyss-Inqartom. Tisova cesta bola cestou k najvyššiemu politickému predstaviteľovi Nemecka na oficiálne pozvanie a odsúhlasilo ju predsedníctvo slovenskej autonómnej vlády a snemu. (s. 193) S pozdravom Na stráž (s. 240) je to zložitejšie, než uvádza autor. V nariadení A. Macha z 15. 9. 1940 sa píše: „Tento pozdrav je

najstarším kultúrnym pozdravom ľudstva. Takto sa zdravili v Aténach a v Ríme pred Kristom. Bol to pozdrav našich dávnych predkov i slovenských bojovníkov v časoch rodobraneckých.“ (Slovák 15. 8. 1940) Zaujímavé je zdôraznenie rodobraneckej tradície pozdravu i to, že Mach v nariadení z 15. 8. 1940 o používaní pozdravu Na stráž sa nezmenil o Nemecku ani o nacistickom pozdrave Heil Hitler. Za nie veľmi šťastné považujem nahradenie termínu umiernené (konzervatívne) krídlo HSĽS oveľa širším termínom politický katolicizmus, čo nevystihuje dobovú dynamiku vnútornej politiky Slovenska. Autor uvádza, že protižidovské opatrenia vyvolali prejavy nesúhlasu najmä u predstaviteľov evanjelickej cirkvi a. v., ktorí na rozdiel od rímskokatolíckej cirkvi verejne a včas odsúdili protižidovskú politiku štátu (s. 265). Nazdávam sa, že takéto rozdeľovanie a paušalizovanie nie je správne. V každej z cirkví boli tí, ktorí protižidovskú politiku podporovali, alebo ju odsudzovali. Katolícki biskupi reagovali kriticky už na nariadenie č. 208/1940, z ktorého v práci spomínané nariadenie č. 255/1940 vychádzalo. Stalo sa to memorandom adresovaným ministrovi školstva zo 7. 10. 1940. Autor uvádza vznik protestného memoranda evanjelických biskupov z 27. 11. 1941 namiereného proti tzv. Židovskému kódexu (s. 265), ale z nepochopiteľných príčin neuvádza memorandum katolíckych biskupov zo 7. 10. 1941, rovnako namierené proti tzv. Židovskému kódexu a jeho rasovej podstate. Autor uvádza nepresnú informáciu, že tzv. Židovský kódex schválil parlament, teda Snem Slovenskej republiky. (s. 265) Bolo by určite zaujímavé a prínosné zmapovať vzťah A. Macha k predstaviteľom katolíckej cirkvi v rokoch 1939 – 1945 a naopak predstaviteľov katolíckej cirkvi k nemu. Je tu veľa závažných tém – cenzúra pripravovaného pastierskeho listu katolíckych biskupov k židovskej otázke z roku 1942, pokus o zablokovanie ďalšieho pastierskeho listu k židovskej otázke z roku 1943, rokovanie v Štátnej rade 26. 3. 1942 a Machove vyjadrenia po ňom, údajný list biskupa J. Vojtaššáka A. Machovi z roku 1943 vo veci hromadného vražďovania Židov, atď. K týmto témam je už dosť publikovanej literatúry. Autor píše, že Tuka vládu v otázke priprav deportácií fakticky postavil pred *dohodnutú* vec. Zrejme ide o preklep a správne má byť *hotovú*. (s. 272) Ako treba rozumieť formácii v poznámke č. 280 na s. 282, že prezidentské výnimky chránili k 1. 2. 1944 *priamo, resp. nepriamo* 828 osôb? Aký je rozdiel medzi tým, koľko chránili priamo a koľko nepriamo? Autor uvádza, že motívov, ktoré mohli stáť za lavírovaním A. Macha od roku 1943 je viac. (s. 287) Podstatný chýba – vývoj na východnom fronte a porážka nemeckých vojsk v bitke pri Stalingrade. Práca vzhľadom na svoj vedecký charakter mala byť zakončená vedecky formulovanými závermi, ktoré by sumarizovali dosiahnuté výsledky, zhodnotili prínos a ukázali na ďalšie možnosti výskumu.

Habilitačnú prácu Mgr. Antona Hruboňa PhD. napriek uvedeným kritickým pripomienkam hodnotím ako prínosnú. Preto ju prijímam ako podklad pre habilitáciu a po úspešnom priebehu obhajoby navrhujem udeliť vedecko-pedagogickú hodnosť „docent“ v študijnom odbore Slovenské dejiny.

V Bratislave, dňa 2. marca 2019

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.